

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΙ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΩΝ ΙΔΡΥΤΩΝ, ΕΥΕΡΓΕΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΡΗΘΕΙΣ ΕΝΤΟΛΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ ΕΝ ΤΗ
ΜΕΓΑΛΗ ΑΙΘΟΥΣΗ ΤΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ ΤΗ 30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1935,
ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΒΑΡΙ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1935

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Τὸ Πανεπιστήμιον πανηγυρίζει σήμερον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὴν μνήμην τῶν τριῶν μεγάλων ἱεραρχῶν, οἵτινες κατήρδυσαν καὶ θὰ καταρδεύουν ἔσαεὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῶν ζειδῶρων ναμάτων, τὰ ὅποια ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἔνθεον αὐτῶν προσωπικότητα. Ταυτοχρόνως ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην μας τὰς μορφὰς τῶν εὐεργετῶν καὶ τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ, ὅσοι, ἐπιτελέσαντες τὸ ἐπὶ γῆς ἔργον των, ἀναπαύονται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ αἰδίου φωτός. Τὸ κρύφιον κίνητρον, τὸ ὁποῖον ᾠδήγησε τὸ ἀνώτατον πνευματικὸν ἴδρυμα τοῦ ἔθνους εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς σεμνῆς ταύτης ἑορτῆς, εἶναι ἡ συνείδησις ὅτι οἱ τρεῖς οὐρανοβάμωνες ἱεράρχαι εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸν βίον μεταλλάξαντες καθηγηταὶ αὐτοῦ, — ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών των — ἦσαν φορεῖς καὶ ὑποφῆται τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον συνέχει καὶ συγκρατεῖ τὸν κόσμον, ἀποτελοῦν τὴν ἀνωτάτην του φύσιν. Μάλιστα προσήκων λοιπὸν θὰ εἶναι ὁ ἑορτασμὸς ἐὰν ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ πνεύματος τούτου καὶ τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἔρευναν αὐτοῦ καὶ περὶ τὴν ἐκζήτησιν τῆς φύσεώς του, τῶν μορφῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζεται καὶ τοῦ νοήματός του. Θὰ προσπαθῆσω νὰ σκιαγραφήσω τὴν ἱστορίαν τῆς ἐννοίας τοῦ πνεύματος, νὰ καθορίσω τὴν φύσιν καὶ τὰς μορφὰς αὐτοῦ ὡς ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ νὰ καταδείξω τὸ ἔργον καὶ τὴν μέθοδον τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ τὴν σημασίαν αὐτῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Δυστυχῶς ἡ εὐρύτης τοῦ θέματος καὶ αἱ δυσχέρειαι τὰς ὁποίας ἐγκλείει εἰς ἑαυτὸ δὲν ἐπιτρέπουν οὔτε πλήρη οὔτε εἰς ὅλους προσιτὴν διαπραγματεύσιν αὐτοῦ. Ὅσα ὅμως πρόκειται νὰ εἴπω νομίζω ὅτι ἔπρεπε νὰ λεχθῶν μίαν φορὰν ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο. Δὲν εἶναι παρὰ μία ἀπόπειρα συνθετικῆς ἀποδόσεως τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὅποια κατήντησαν οἱ μεγάλοι σύγχρονοι ἐρμηνεῖς τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος ὡς πρὸς τὴν φύσιν, τὸ ἔργον καὶ τὴν μέθοδον αὐτῶν. Σκοπὸς τῆς εἶναι ὄχι ἡ μετάδοσις γνώσεων, ἀλλ' ἡ

ἀφορμὴ πρὸς σκέψιν καὶ ἐνέργειαν. Δι' αὐτὴν ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Goethe: «Μοῦ εἶναι μισητὰ ὅλα ὅσα μὲ διδάσκουν ἀπλῶς, χωρὶς νὰ πολλαπλασιάζουν τὴν δρᾶσίν μου καὶ χωρὶς νὰ μὲ ζωογονοῦν ἀμέσως».

*
* *

Ἡ ἐννοία τοῦ πνεύματος δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ψυχολογικῶς, ἐπειδὴ εἶναι τοῦτο ὑπερατομικὸν καὶ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ εὐρύτερον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου. Διὰ τοῦτο ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία ἤναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐγχειρήματος. Ἄλλ' οὔτε αἱ ἀπόπειραι τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας ἰσχύθησαν εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ πνεύματος. Ἴσως μόνον ἡ ψυχολογία τῆς ἱστορίας θὰ ἦδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν, ἐπειδὴ τὸ δι' αὐτῆς ἐμφανιζόμενον πνεῦμα εἶναι ἡ μόνη μορφή αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐρευνήσωμεν ἐπιστημονικῶς. Γενικῶς ὑπὸ τὸν ὄρον πνεῦμα νοοῦμεν: Τὸ ψυχικὸν καθόλου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἕλην, πρὸς τὸ σωματικόν. Ἐπειτα τὴν νόησιν, τὸν λόγον, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀνωτέρων λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν ἀπλῶς ψυχικὸν βίον. Τρίτον, ἐν μεταφυσικῇ ἐννοίᾳ, αἴθερον οὐσίαν ἢ αἴθερον δύναμιν. Τέλος τὸ πνεῦμα ὡς πνευματικὸν βίον, ὡς βούλησιν πρὸς ἀποπνευμάτωσιν τῆς πραγματικότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ἀγῶνα ἐναντίον τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ ὁρμῶν, ὡς ἐμφανίζεται οὗτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν γενικωτάτην σημασίαν τῆς λέξεως. Ὡς πνευματικὸς βίος εἶναι τότε τὸ πνεῦμα ἡ σύνολος ἀλληλουχία τῶν ἀνωτέρων ἐνεργημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς, τὸ κεφάλαιον τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων ἐνὸς πολιτισμοῦ, ἐνὸς πολιτιστικοῦ κύκλου, τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ συνεχείᾳ, ἡ μυστηριώδης δύναμις ἢ ὁποία πραγματοποιεῖ ἀξίας καὶ ιδέας, ἢ ὁποία ἀντικειμενικοποιεῖται διὰ τῶν πλασμάτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκφράζει ἑαυτὴν συμβολικῶς διὰ τῶν ποικίλων μορφῶν, καὶ διὰ τῶν κανονιστικῶν αὐτῆς ἀξιῶν ἐξαίρει ὑπεράνω τῆς φύσεως.

Τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ πνεύματος εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν φιλοσοφίαν εἶναι διτταὶ αἱ πηγαί: Ἀφ' ἐνὸς ὁ Πλάτων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἡ περὶ ιδεῶν θεωρία τοῦ οὐρανοβάμωνος φιλοσόφου ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀπηρητισμένην καὶ νοητὴν παράστασιν περὶ τοῦ πνεύματος. Διὰ τῆς περὶ ἀναμνήσεως διδασκαλίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζει τὴν θεωρίαν ταύτην, μεταθέτει τὰς ιδέας ἀπὸ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς γνωσιολογίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θρησκείας καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Τὸ πνεῦμα, αἱ ιδέαι, ὑπάρχουν ἐν ἀρχῇ καὶ πρὸ τῶν αἰώνων, εἶναι αἰώνια, ἀναρχοὶ καὶ ἀφθαρτοί. Ὡς παρὰ Πλάτωνι

τοιουτοτρόπως εμφανίζεται και παρὰ τοῖς μεγάλοις ἐρμηνευταῖς τοῦ Λόγου ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, παρὰ τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Ἰωάννῃ, τὸ πνεῦμα ἀφορισμένον σαφῶς ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ, ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον κλασσικὴ ἀρχαιότης καὶ χριστιανισμὸς δημιουργοῦν τὴν βαθυστόχαστον καὶ νέαν παράστασιν περὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ ἅμα ἐνδοκοσμικοῦ πνεύματος. Βραδύτερον ἐκδέχεται αὐτὸ δυναμικῶς ὁ Leibnitz διὰ τῆς περὶ μονάδος μονάδων παραστάσεως αὐτοῦ, ἢ ὁποῖα εἶναι πνεῦμα καὶ περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὸ σύμπαν δλόκληρον. Ἄλλὰ οὐσιαστικῶς νέα πρόοδος ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἐμβάθυνσιν σημειοῦται εἰς τὴν γερμανικὴν ἰδεοκρατίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Παρὰ τοῖς ἐκπροσώποις αὐτῆς ἀπαντῶμεν τριττὴν περὶ τοῦ πνεύματος ἐκδοχὴν. Διότι τοῦτο ὑπολαμβάνεται ἢ ὡς ὕλως ἄλλο, τοῦ ὁποίου ἢ οὐσία εἶναι ξένη πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀντίθετος πρὸς αὐτήν, ἢ ὡς προσωπικότης ἢ ὡς Λόγος τοῦ παντός. Τῆς πρώτης τῶν ἐκδοχῶν τούτων ἐρμηνεὺς καὶ ὑποφήτης εἶναι ὁ Schiller, οἰκειοποιούμενος τὰς ἄκρας ἰδέας τοῦ νεοπλατωνισμοῦ. Τὸ πνεῦμα διαισθάνεται ὡς τὴν ἐκ τοῦ ἐπέκεινα πνοήν, δι' ἧς καὶ ἀφ' ἧς τὰ πάντα. Εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ὕλης καὶ ἡ διαμορφοῦσα αὐτὴν ἀρχή. «Τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο ποῦ δημιουργεῖ στὸν ἑαυτό του τὸ σῶμα». Ὁ κόσμος καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πνεύματα εἶναι τὸ κάτοπτρον τῆς μακαριότητός του. Ἐν διαφορᾷ πρὸς αὐτὸν νοεῖ ὁ Goethe τὸ πνεῦμα ὡς προσωπικότητα. Δι' αὐτῆς, δηλαδή διὰ τῆς ὑπερνικήσεως ἑαυτοῦ, ἀννηψοῦται ὁ ἄνθρωπος εἰς πνεῦμα, ἐλευθερούμενος τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἢ ὁποῖα κρατεῖ δέσμια τὰ ὄντα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς προσωπικότητος εἶναι βεβαίως ἐνδοκοσμικόν. Ἄλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὅμως ἐκπηγάζει καὶ κατὰ τὸν μέγαν ποιητὴν ἐκ τοῦ ἐπέκεινα, εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ αἰωνίου φωτός. Τὸ πνεῦμα τέλος ὡς λόγος τοῦ παντός, ὡς ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν ὑπάρχον, ὁραματίσθη πρῶτος ὁ Herder. «Τὸ κοσμικὸ πνεῦμα, εἴτε αἰθέρα τὸ ὀνομάζουν εἴτε φῶς, αὐτὸ σὲ κάνει νὰ βλέπῃς καὶ νὰ ἀκοῦς, νὰ αἰσθάνεσαι καὶ νὰ σκέπτεσαι. Αὐτὸ σκέπτεται μέσα σου. Σὺ δὲν εἶσαι παρὰ τὸ σκευὸς του». Ἄλλ' εἰς τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Herder ἐνυπάρχει τόσον τὸ «πνεῦμα τῆς γῆς» τοῦ Φάουστ ὅσον καὶ ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, ἢ ἀδιάκοπος ἀποπνευμάτωσις τῆς φύσεως. Ἡ παράστασις τοῦ ποιητοῦ-θεολόγου διαχωρίζεται εἰς παράστασιν τοῦ ἐν τῇ φύσει πνεύματος καὶ εἰς παράστασιν τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὰ δύο ταῦτα ἀνασυνδέει πάλιν ὁ Schiller δι' ὅσων λέγει εἰς τὸν «Wallenstein» «Ὑπάρχουν στιγμαὶ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ νοιώθῃ τὸν ἑαυτό του πιὸ κοντὰ παρὰ ποτὲ στὸ πνεῦμα τοῦ παντός». Ὁ Herder ἀνακαλύπτει τὴν μεταφυσικὴν ταύ-

την ὄντοτητα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης, ἢ ὁποῖα ἐκφράζει τὸ κοινὸν πνεῦμα ἑνὸς λαοῦ. Οἱ λαοὶ εἶναι αἱ χορδαὶ διὰ τῶν ὁποίων διολισθαίνει τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ πνεύματος προσλαμβάνει βαθμηδὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ μεθίσταται τέλος εἰς βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας. Εἰς τὰ «Λόγια τῆς Πίστεως» ἀφιερώνει ὑψηλοὺς στίχους ὁ Schiller εἰς τὸ οὕτω νοούμενον πνεῦμα: «Ψηλά, ἐπάνω ἀπὸ χρόνον καὶ χῶρον δρᾷ ζωντανὴ ἢ ὑψίστη ἰδέα. Καὶ μέσα στὴν αἰώνια ροὴ λαμποκοπᾷ ἀκίνητο τὸ πνεῦμα». Τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐνοῦνται τοιοῦτοτρόπως εἰς μίαν σύνθεσιν, ἢ ὁποῖα ἀντλεῖ ἀπὸ τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος καὶ ἀπὸ τὸ ἅγιον πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην παραμένει πιστὴ ἡ φιλοσοφία τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, οἱ ρομαντικοὶ μετὰ τοῦ Schlegelmacher, ὁ Fichte, ὁ Schelling, ὁ Ἔγγελος. Ἡ ἔννοια τοῦ πνεύματος διαμορφοῦται ὑπ' αὐτῶν κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ ταυτίζεται ὅτε μὲν πρὸς τὴν ἰδέαν, ὅτε δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ ἢ τὸ πνεῦμα τῶν ἱστορικῶν περιόδων. Παρ' ὅλα ταῦτα παραμένει ἀσαφὴς καὶ ἀόριστος ὅσον καὶ πρότερον. Βραδύτερον ἐπιχειρεῖ ὁ Lotze νὰ ταυτίσῃ αὐτὸ πρὸς τὴν ἠθικὴν συνείδησιν, ἥτις ὡς πρακτικὸς λόγος ὑφύεται ὑπεράνω τῆς γλώσσης, τῆς νοήσεως, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. Οἱ μετ' αὐτόν, ὁ Dilthey πρὸ πάντων καὶ ὁ Windelband καὶ ὁ Rickert περιορίζονται εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν γνωρισμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα διακρίνουν τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως. Τὸ πρόβλημα ἀναλαμβάνει ἐκ νέου ὁ Eucken, ἀλλὰ διὰ νὰ λύσῃ αὐτὸ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς θρησκείας, ἀναγνωρίζων τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Ἐπίσης ὁ Troeltsch ἐπεχείρησεν, ἐκ τῆς θρησκείας ὁρμώμενος, νὰ συγκροτήσῃ τὴν μεταφυσικὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου. Τέλος ὁ Spranger περιορίζεται εἰς τὴν ἀνίχνευσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν τριῶν μορφῶν τοῦ πνεύματος, τοῦ ὑποκειμενικοῦ, τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ τοῦ κανονιστικοῦ ἢ δεοντολογικοῦ, ἐν τῷ πεδίῳ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν.

*
* *

Ἐπὶ τὰς τρεῖς ταύτας μορφὰς ἐκδηλοῦται καὶ δρᾷ τὸ πνεῦμα. Ἄλλ' ὅ,τι πρὸ πάντων ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς ἐρεύγης τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἀντικειμενικὸν πνεῦμα εἶναι αἱ διὰ τοῦ ἱστορικοῦ βίου συντελούμεναι πραγματοποιήσεις ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι

χωροῦσι πέρα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου κατὰ τὸ νόημα αὐτῶν καὶ τὸ κῦρος. Εἶναι τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας συντελεσθέντα πνευματικὰ ἐνεργήματα καὶ πλάσματα, τὰ ὁποῖα ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν Ἐγὼ καὶ τῶν ὁποίων ἢ ἀλληλεξάρτησις καὶ ἀλληλεπίδρασις ἐμφανίζεται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀτόμου ὡς ἱστορικῶς δεδομένοι πολιτισμοί. Ἄλλαις λέξεσιν, εἶναι τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν προϊόντων τοῦ κατὰ νόμους ἐνεργοῦντος Ἐγὼ, τὰ ὁποῖα ἀπεχωρίσθησαν αὐτοῦ καὶ ζῶσι καθ' ἑαυτὰ αὐτόνομον ἱστορικὸν βίον. Τὸ ἄτομον παράγει ἐνεργήματα, τῶν ὁποίων τὸ νόημα χωρεῖ πέρα τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. Ταῦτα ἐπιζῶσιν αὐτοῦ, ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ καθ' ἕκαστον καὶ ἐκλύουσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀτόμου βιώματα ἀξιῶν. Γεννηθέντα ἐκ τῆς βουλήσεως πρὸς ἀξίαν, δημιουργοῦσιν εἰς τὴν ἀτομικὴν ψυχὴν ἀπήχησιν τῆς ἀξίας ἢ ὑποκινοῦσιν εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ἀξιῶν. Συντόμως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀντικειμενικὸν πνεῦμα εἶναι τὸ ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὅλον τῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι ἱστορικῶς γεννηθεῖσαι ἀποτελοῦν τὸν πολιτισμὸν μιᾶς ἐποχῆς ἢ τὸν ὅλον πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν τοῦτο πνεῦμα χρησιμοποιεῖ ὡς φορεῖς αὐτοῦ τὰ καθ' ἕκαστον ἄτομα, ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ὁποίων ζῆ ὡς πέρα αὐτῶν χωροῦσα δύνამεις. Ἄλλὰ τοῦτο κατορθοῖ ἐφ' ὅσον κατασκηνώνει ὡς νόημα εἰς ὑλικά ἀντικείμενα ἢ προσλαμβάνει ὠρισμένας μορφάς. Καὶ ἐκεῖνα καὶ αὗται παραμένουν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀτόμων καὶ τῶν γενεῶν ὡς σύμβολα καὶ ὡς σημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτει ἑαυτὸ τὸ πνεῦμα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαριθμήσω καὶ νὰ χαρακτηρίσω ἐνταῦθα τὴν ποικιλίαν τῶν συμβόλων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ζῆ ὡς ὑπερατομικὴ πραγματικότης τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ θέματος προσφορωτέρα εἶναι ἢ διάκρισις τῶν ποιοτήτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξαντλεῖται τὸ πνεῦμα τοῦτο. Αἱ ποιότητες αὗται, τὰ πεδία ἢ οἱ κύκλοι τοῦ πνευματικοῦ βίου, εἶναι, ἀπλᾶ μὲν καὶ πρωταρχικά, ἢ ἐπιστήμη, ἢ τέχνη, ἢ οἰκονομία, ἢ κοινωνία, ἢ πολιτεία καὶ ἢ θρησκεία, παράγωγα δὲ καὶ σύνθητα ἢ φιλοσοφία, τὸ δίκαιον, ἢ τεχνικὴ καὶ ἢ παιδαγωγία. Εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν κύκλων τούτων ἐνεργεῖ ἴδιος νόμος, ἕκαστος αὐτῶν διέπεται ὑπὸ μιᾶς κεντρικῆς ἰδέας, ἕκαστος κατατείνει εἰς τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς ὑψίστης ἀξίας. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἕκαστον πολιτιστικὸν πεδίου κέκτηται τὴν ἴδιαν αὐτοῦ ὑφήν, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν καὶ ἢ ὁποῖα ρυθμίζεται ὑπὸ ἰδίας ἀξίας, ἰδίου νοήματος καὶ σκοποῦ. Ὅλα ὁμοῦ τὰ πεδία ταῦτα ἀποτελοῦν ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὅλον καὶ ἔχουσι πρὸς ἀλληλα ὄχι ὡς μέρη πρὸς τὸ ὅλον, ἀλλ' ὡς διάφοροι πλευραὶ μιᾶς πλήρους

καὶ ἀπηρτισμένης ἐνότητος. Διότι ἕκαστος κύκλος ἀποτελεῖ διὰ τὸν ὅλον πνευματικὸν βίον ἐνέργειαν παντελῶς καθωρισμένην. Συγχρόνως ὅμως οἱ διάφοροι οὔτοι κύκλοι εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν μόνον ἐφ' ὅσον συσχετίσωμεν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐπισκοπήσωμεν τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα ἐκάστου αὐτῶν πρὸς τοὺς λοιπούς. Οἱ κύκλοι οὔτοι τοῦ πνευματικοῦ βίου, διὰ τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται τὸ πνεῦμα ὡς ἓν ἅμα καὶ πολλά, δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν καὶ ἀξιολογικὰ πεδία, ἐπειδὴ ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ἄρχει μία ἀξία, εἰς σκοπὸς καὶ ἓν νόημα, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὅλων τῶν ἄλλων, οὔτε ὑπ' οὔδενός τούτων δυνάμενον νὰ ἀντικατασταθῇ οὔτε πρὸς οὔδέν τούτων νὰ συγχωρευθῇ. Ἀνταποκρίνεται δὲ ἕκαστον αὐτῶν εἰς ἰδίαν ἀξιολογικὴν ὁροπὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας συντελεῖται ὁ σύνδεσμος μεταξὺ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος.

*
* *

Αἱ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐρευνῶσαι ἐπιστῆμαι καλοῦνται, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰς ἀσχολουμένας περὶ τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως, πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἢ ἐπιστῆμαι τοῦ πολιτισμοῦ ἢ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι ἢ ἀξιολογικαί. Ἀναλόγως τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ πνεύματος εἰς ἐπὶ μέρους ποιότητας ἢ ἀξιολογικὰ πεδία διακρίνονται καὶ αὗται εἰς ἐπιστήμην τῆς θρησκείας, τῆς πολιτείας, τῆς κοινωνίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς τέχνης, εἰς αἰσθητικὴν καὶ παιδαγωγίαν καὶ ἠθικὴν, εἰς ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως, τ. ἔ. ἐπιστήμην, ἢ ὁποία ἐρευνᾷ τὰ φιλολογικὰ προϊόντα ὡς δημιουργήματα τοῦ πνεύματος καὶ ἐρμηνεύει αὐτὰ ὡς ἔκφρασιν πνευματικῶν μορφῶν καὶ προσωπικοτήτων. Εὐκόλως βλέπει κανεὶς ἐκ τῆς προχείρου ταύτης ἀπαριθμήσεως ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι τὸ μὲν ἱστορικαί, τὸ δὲ συστηματικά. Τὸ ἔργον αὐτῶν συνίσταται εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὑπερατομικῶν καὶ ὀμαδικῶν δημιουργημάτων τοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς πνευματικῆς νομοτελείας καὶ τῶν κανόνων, κατὰ τὸ μέτρον τῶν ὁποίων διαμορφώνει ἑξ ἑαυτοῦ τὸ καθ' ἕκαστον ἄτομον πνευματικόν τι δημιούργημα ἢ ἀφομοιοῖ αὐτὸ διὰ τῆς προσηκούσης ἐρμηνείας. Ἀναζητοῦν τὰ αἷτια καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος καί, ἐπιβάλλουσαι γενικῶς ἰσχύοντα ἀξιολογικὰ μέτρα, κρίνουν περὶ τῆς σκοπιμότητος πνευματικῶν πλασμάτων καὶ ἐνεργημάτων συμφώνως πρὸς κανονιστικὰς ἐπόψεις, αἷτινες ἐκπηγάζουν ἐκ τοῦ ἐμμόνου εἰς ταῦτα σκοποῦ. Περιγράφουν καὶ ἀναλύουν προϊόντα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ ὀμαδικοῦ πνεύματος, ἐξηγοῦν τὴν γέννησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐξέλιξιν,

ἐμβαθύνουν εἰς τὰς ποικίλας κατευθύνσεις καὶ ῥοπὰς τοῦ πνευματικοῦ βίου. Καὶ ἀκριβέστερον, αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἀναζητοῦν τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἡ ἱστορικὴ ἰδιοτυπία τῶν φαινομένων τοῦ πνευματικοῦ βίου. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνουν τὸ μὲν διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσεως ἐκάστου τῶν φαινομένων τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐξάρσεως τῆς συγκεκριμένης αὐτῶν μορφῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς διακρίσεως αὐτῶν ἀπὸ ἄλλων πραγματοποιήσεων τοῦ πνεύματος διὰ μέσου τῆς διασαφήσεως τοῦ ἰδιοτύπου χαρακτήρος αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα τὰς ἐπιστῆμας τοῦ πνεύματος δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ὡς τὰς ἐπιστῆμας ἐκεῖνας, ὑποκείμενον τῶν ὁποίων εἶναι πνευματικὰ δημιουργήματα, πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ πνευματικὰ φαινόμενα, τ. ἔ. εἰς τὰς ἐπιστῆμας τὰς ἀσχολουμένας περὶ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, περὶ τὸ δι' οἴωνδήποτε συμβόλων ἐκφρασθῆν καὶ ἐξ ἀντικειμένου καταστάν πνεῦμα. Ἡ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν ὄρισμόν τοῦ Dilthey, πνευματικὰς ἐπιστῆμας καλοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἐρευνοῦν τὴν ἱστορικὴν καὶ κοινωνικὴν πραγματικότητα, τὸ μὲν βιοῦσαι, τὸ δὲ διὰ τῆς νοήσεως ἐρμηνεύουσαι τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πραγματικότητος ταύτης. Εἶναι φανερόν ὅτι, ὡς λέγει ὁ Wundt, τὸ ἔργον αὐτῶν ἄρχεται ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἀποβαίνει οὐσιώδης παράγων τῶν φαινομένων ἐκείνων διὰ τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ νοῦ. Ἡ χειραφέτησις αὐτῶν συντελεῖται τὸ πρῶτον περὶ τὸ τέλος τῶν μέσων αἰώνων. Μόνον ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ ἱστορία ἐξηκολούθησαν καὶ κατόπιν νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦν αὐτήν. Ἡ αὐξουσα ὅμως δύναμις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔσχεν ὡς συνέπειαν νέαν ὑποδούλωσιν αὐτῶν εἰς τὰς προϋποθέσεις, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς μεθόδους τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἕξις, ἀνμὴ καὶ πλέον ἔτι, καταθλιπτικὴν. Ἡ πλήρης αὐτῶν ἀπελευθέρωσις καὶ αὐτονομία ὀφείλεται εἰς τὴν λεγομένην ἱστορικὴν σχολήν, τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ἀπηρτίσθη ἡ ἱστορικὴ συνείδησις καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς.

*
* *

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα φέρεται ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων καὶ ὅτι συνδέεται πρὸς αὐτὰ διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν ἐν αὐτοῖς ἀξιολογικῶν ῥοπῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐδημιουργήθη ὡς πραγματοποιήσις αὐτῶν. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ὑφίσταται ἀμοιβαία ἐξάρτησις καὶ ἐπίδρασις μεταξὺ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Τὴν μεταξὺ ἀτομικῆς ψυχῆς καὶ πνεύματος ἀλληλεπίδρασιν ταύτην, ἐν τῇ πολυπλόκῳ ἐξελίξει τῆς ὁποίας περιλαμβάνεται

τὸ περιεχόμενον τοῦ ἱστορικοῦ βίου, διέγνωσε σαφῶς πρῶτος ὁ Dilthey. Ἐκ φύσεως ἱστορικός ἐκέκτητο τὴν ἀναγκαίαν ἐποπτείαν τῶν πολιτιστικῶν κύκλων καὶ ἐγνώριζε τὸν ὑπερατομικόν των χαρακτήρα. Πεπροικισμένος ὁμως καὶ ὑπὸ πλουσίας ἐσωτερικότητος ἦτο ἱκανὸς ὅπως ζῆ τὸ νόημα τῶν φαινομένων τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, θεωρῶν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τῆς ψυχολογικῆς αὐτῶν πλευρᾶς, τῇ βοήθειᾳ αἰσθητικῆς συμπαθείας. Διὰ τοῦτο ἐγένεν ὁ κυρίως δημιουργὸς τῆς εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας ἰδιαζούσης μεθόδου, ἡ τοῦλάχιστον κατέστησεν αὐτὴν συνειδητήν. Εἰς τοῦτο δὲ συνέβαλε πρὸ πάντων διὰ τῆς νέας ψυχολογίας, τῆς ὁποίας ἐγένετο εἰσηγητής, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τελολογικῆ ἢ ἐρμηνεύουσα ψυχολογία. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἱκανοποίησε τὴν νοσταλγίαν πρὸς ψυχολογίαν, ἣτις ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ἔργον τῆς διαφωτίσεως τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πολιτισμῶν. Ἡ περιγράφουσα καὶ ἀναλύουσα ψυχολογία ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Dilthey ὑπὸ τῆς ἰδέας περὶ τῆς ψυχῆς ὡς ὑφῆς, ὡς ἐνιαίου ὀργανικοῦ ὅλου διεπομένου ὑπὸ ἀξιῶν καὶ σκοπῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῆς ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἐρευνηθῆ τόσον τὸ πρόβλημα τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος, τ. ἔ. νὰ δημιουργηθῆ ψυχολογία τῶν μορφῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται τὰ ἀνθρώπινα βιώματα, ὅσον καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τ. ἔ. νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ ἀνάλυσις τῶν ὑπερατομικῶν κύκλων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦνται οἱ πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Dilthey ὁρᾶται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι τὸ πᾶν ἐγκεῖται εἰς τὸ κοινὸν νόημα, ὅπερ συνδέει τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὑποκειμενικὸν μετὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, καὶ εἰς τὴν ἀμοιβαίαν συσχέτισιν τοῦ νοήματος τούτου. Διὰ τοῦτο τελολογικῆ ἢ ἐρμηνεύουσα ψυχολογία δὲν εἶναι νοητὴ ἄνευ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ ἀντιστρόφως δὲν δύνανται αὐταὶ νὰ ὑπάρχουν χωρὶς συσχέτισιν πρὸς τὰ ὑποκειμενικὰ βιώματα καὶ χωρὶς γνῶσιν τῆς ἐσωτερικῆς ὑφῆς τῶν καθ' ἕκαστον φορέων ἐνὸς πνευματικοῦ βίου. Πρὸς τοῦτο ὁμως ἀνάγκη νὰ ἐξευρίσκωμεν τὸ ψυχικὸν κέντρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκπηγάζει ἡ ὀργάνωσις τοῦ ὅλου ἐσωτερικοῦ βίου τῆς προσωπικότητος. Τοιοῦτο κέντρον εἶναι ἡ καθ' ἑκάστην ἄρχουσα ἀξιολογικὴ ροπὴ, ἡ ὑψίστη διὰ τὸ ἄτομον ἀξία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς ψυχικῆς του ὑφῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκζητεῖται καὶ ἡ εἰς ἕκαστον τῶν στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ βίου ἰδιαζούσα ἀξιολογικὴ ροπὴ, μετὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖ ἡ ὑπαγωγή ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιολογικῶν ροπῶν ὑπὸ ταύτην τὴν μεθοδικῶς ἐξαρθεῖσαν ἄρχουσαν κατεύθυνσιν. Μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς ὑφῆς καὶ τῆς ὑφῆς τῶν ὑπερατομικῶν δημιουργημάτων ὑφίσταται ἐσωτάτη

σχέσις, ἐπειδὴ τὸ νόημα τοῦ πέρα τῶν ἀτόμων χωροῦντος πολιτισμοῦ βιοῦται καὶ λαμβάνει μορφήν μόνον ἐν τῇ ψυχῇ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων. Δέον λοιπὸν νὰ βαίνωσι παραλλήλως ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ πραγματικὴ ἐρμηνεία. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται τὸ μὲν αἴσθησις διὰ τὸ ἀκραιφνῶς ἀνθρώπινον καὶ διὰ τὰ τυπικὰ φαινόμενα, ἅπερ βοηθοῦν εἰς τὴν συγκρότησιν τύπων τῆς προσωπικότητος, τὸ δ' αἴσθησις διὰ τὴν νομοτέλειαν, διὰ τὴν ὑφὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πλασμάτων τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, διὰ τὸ νόημα αὐτῶν καὶ τὴν μορφήν. Ἀμφότερα ταῦτα ἐκέκτητο ὁ Dilthey, ἐνηθρομισμένα εἰς μίαν ἀδιαίρετον ἐνότητα. Ἀμφότεραι αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται κατατείνουσιν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αἱ δύο ἐνδιαφέρονται διὰ τὸν ἔσωτερικὸν κόσμον αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου ἐκφρασις εἶναι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀκολουθεῖ τὴν ὁδὸν τῆς ἐρεύνης τῶν ἀμέσων ἐκδηλώσεων τῆς ἀτομικότητος, ἢ δὲ τὴν ὁδὸν ἢ ὁποία ὁδηγεῖ διὰ τῶν ὑπερατομικῶν δημιουργημάτων αὐτῆς. Διὰ τῆς τοιαύτης ψυχολογικῆς ἐργασίας καταντῶμεν εἰς τὸν καθορισμὸν μορφῶν καὶ τύπων τῆς προσωπικότητος ἀφ' ἑνός, μορφῶν καὶ τύπων τῶν φαινομένων τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος ἀφ' ἑτέρου, ἐφ' ὅσον προβαίνομεν διὰ συγκρίσεως καὶ ἀντιπαραβολῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐρμηνεύουσα ψυχολογία γίνεται τυπολογικὴ. Ὡς τοιαύτη ἐρευνᾷ οὐ μόνον σταθεροὺς καὶ ἡρεμοῦντας τύπους τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξελίξει τελούντας, ἵνα ἐξεύρη καὶ διατυπώσῃ τοὺς ἐξελικτικοὺς νόμους, ὑπὸ τῶν ὁποίων διέπονται. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς τοιαύτης ἐρεύνης ὁ ἀνθρώπος ἐμφανίζεται διαφοροποιούμενος εἰς ἄπειρον ποικιλίαν εἰδῶν. Τὰς ἀποχρώσεις ταύτας τῆς ἐννοίας ἀνθρώπος καλεῖται ἢ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ὁρμωμένη ψυχολογία νὰ καθορίσῃ ἐποπτειακῶς καὶ νοητικῶς διὰ τῆς συγκροτήσεως τύπων, ἢ ἔσωτερικὴ ὑφὴ τῶν ὁποίων ἐκφράζει νόημα, διέπεται ὑπὸ νομοτελείας καὶ εἶναι διὰ τοῦτο νοητὴ καὶ ἐρμηνευτὴ. Ἡ συγκρότησις τῶν τύπων τούτων καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐφαρμογὴ αὐτῶν δὲν σημαίνει ὅμως ἐκβιασμὸν τῆς ἱστορίας δι' ἐννοιῶν καὶ νόμων. Ἀλλὰ χρησιμεύει ἀπλῶς ὅπως ἀντιλαμβανώμεθα διὰ τῶν σχημάτων τούτων σαφέστερον καὶ βαθύτερον τὸν ἰδιότυπον χαρακτῆρα τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος, ὅστις, ὡς πᾶν τὸ μοναδικὸν καὶ ἰδιότυπον, παραμένει πάντοτε ἀνέκφραστος καὶ εἰς τὸ βάθος ἀδιερεύνητος. Εἶναι πολλὰ αἱ ἐργασίαι, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ πνευματικοῦ βίου καθοδηγούμεναι ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ψυχολογίας ταύτης, τὴν προαγωγὴν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὁποίας ὀφείλομεν καὶ εἰς ἄλλους καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν Eduard Spranger. Ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τὴν «Ψυχολογίαν τῶν κοσμοθεωριῶν» τοῦ Jaspers, τὰς «Θεμελιώδεις

ἐννοίας τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης» τοῦ Wölfflin, τὰ «Μορφολογικὰ προβλήματα τοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ» τοῦ Worringer, τὴν «Τυπολογίαν τῶν μορφῶν τοῦ μυθιστορήματος» τοῦ Lukas, τὰς ἐπὶ τῆς κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας μελέτας τοῦ Max Weber, τὰς ἐργασίας τῆς σχολῆς τοῦ Schmoller, τὰς «Τρεῖς ἐθνικὰς οἰκονομίας» τοῦ Sombart, τὸν «Ρυθμὸν καὶ κοσμοθεωρίαν» τοῦ Nohl, τὸ «Ποιητικὸν καλλιτέχνημα» τοῦ Erimatinger, τὴν «Φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας» τοῦ Scholz, τὰς ἐργασίας τοῦ Müller-Freienfels.

*
* *

Ἡ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἀντιπαραβολή, εἰς τὴν ὁποίαν προβαίνομεν τώρα, θέλει ἀναδείξῃ ἀκόμη περισσότερον τὴν φύσιν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ πραγματικότης διακρίνεται εἰς δύο διαφόρους ἀλλήλων πλευράς, τὸν φυσικὸν κόσμον καὶ τὸν πνευματικὸν κόσμον, τὴν φύσιν καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐὰν αἱ δύο αὗται πλευραὶ εἶναι κατ' οὐσίαν διάφοροι ὅλως ἀλλήλων, ἐὰν ἐν ἀνωτέρῳ τινὶ ἐνότητι ἀποτελοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἐὰν βαίνωσι παραλλήλως πρὸς ἀλλήλας ἢ ἐὰν τελοῦν εἰς ἀμοιβαίαν ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν, εἶναι προβλήματα, εἰς τὰ ὁποῖα μόνον ἡ μεταφυσικὴ ἐκάστου ἢ ἡ πίστις αὐτοῦ ἢ ἡ ἰδιοσυγκρασία εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀπαντήσῃ. Βέβαιον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν τοῦ παρόντος εἶναι ὅτι πρὸ ἡμῶν ἔχομεν δύο διακεκριμένας πλευράς τῆς πραγματικότητος, αἵτινες κατ' οὐδένα τρόπον δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἀπ' ἀλλήλων, πολὺ δ' ὀλιγώτερον νὰ ταυτισθοῦν. Θὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὸ νὰ ἀναφέρω τὰ κυριώτατα γνωρίσματα τῶν δύο τούτων πλευρῶν τῆς πραγματικότητος. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα εἶναι διὰ μὲν τὴν φυσικὴν πλευρὰν ἡ ἀναγκαιότης καὶ ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τοῦ φυσικοῦ νόμου ἢ τοῦ γενικοῦ, διὰ δὲ τὴν πνευματικὴν πλευρὰν ἡ ἐλευθερία, ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀτομικὸν καὶ ἰδιότυπον. Ἡ φύσις εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, μία διαρκῆς ἀνακύκλωσις, διεπομένη ὑπὸ σιδηρῶν νόμων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ ἀτομικόν, τὸ ἀπαξ γενόμενον ἀποβάλλει τὴν σημασίαν του καὶ θεωρεῖται μηδαμινόν. Ἡ ἱστορία τοῦναντίον, ὁ πνευματικὸς βίος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπειρον ἀριθμὸν ἀπαξ γενομένων ἐν τῇ θρησκείᾳ, τῇ τέχνῃ, τῇ ἠθικῇ τῇ φιλοσοφίᾳ, εἴτε ἄτομα εἶναι ταῦτα εἴτε ἱστορικαὶ περίοδοι. Ὁλόκληρον τοῦτο τὸ πνευματικὸν ρεῦμα μετὰ τῶν ἀπείρων του ποικιλιῶν περιστρέφεται περὶ ἀξίας, περὶ ἰδανικὰ καὶ σκοπούς, οἵτινες ἀναβλύζουσι ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ τῆς ἐπαφῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν περὶ αὐτὸ καὶ πρὸ αὐτοῦ βίον τῆς ἀνθρωπότητος. Παράγει ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ του πλούτου, μετ' ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐκ τῶν

ἀτομικῶν του βαθῶν, ῥέπει πρὸς ἀξίας, τὰς ὁποίας αὐτὸ θέλει καὶ δὲν διστάζει καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἀκόμη ὑπὲρ αὐτῶν. Τὸ πνεῦμα παράγει ἐκ τῶν δημιουργικῶν του βαθῶν νέαν πραγματικότητα, διὰ νὰ μεταβάλλῃ δι' αὐτῆς τὴν ὑπάρχουσαν. Ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη εἶναι διάφοροι τρόποι μετασχηματισμοῦ τῆς πραγματικότητος, ἀπορρέοντες ἐκ τῆς πρὸς ἐλευθερίαν ὁρμῆς τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ λυτρώσῃ ἑαυτὸ ἀπὸ τὴν στενότητα τῆς κατὰ φύσιν πραγματικότητος καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑπ' αὐτὴν δουλείας. Εἶναι διαμαρτυρία τῆς προσωπικότητος, ἡ ὁποία κινδυνεύει νὰ ἀφανισθῇ ἐντὸς τοῦ κόσμου τῆς φύσεως καὶ ἀρνεῖται νὰ ὑποβιβασθῇ εἰς ἐξάρτημα αὐτῆς. Ἡ φύσις εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ πραγματικότης, γνωριζομένη διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀναγομένη εἰς τὸν γενικόν, τὸν φυσικὸν νόμον, ὅστις δὲν χρήζει τῆς ἐπιδοκίμασίας ἡμῶν ἢ τῆς ἀποδοκίμασίας. Πνεῦμα τοῦναντίον εἶναι οὐχὶ βεβαίως τὸ ἀπλῶς ὑποκειμενικόν, τὸ ψυχικόν, ὅπερ δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰς μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν ἐν εἰδικῇ ἐννοίᾳ, ὅπερ ἐκδηλοῦται εἰς τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ὡς ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, ὡς δεοντολογικόν, κανονιστικὸν πνεῦμα. Κατὰ ταῦτα αἱ μὲν φυσικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι γενικεύουσαι ἐπιστῆμαι, ἀνάγουσαι τὰ ἐπὶ μέρους εἰς συστήματα ἐννοιῶν, εἰς φυσικοὺς νόμους, εἰς γενικὰς ὅσον καὶ ἀναγκαίας ἀρχάς, αἱ δὲ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἀσχολοῦνται περὶ τὸ ἀτομικὸν καὶ ἰδιόρρυθμον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐνεργημάτων αὐτῶν, ὅπερ φέρουσι καὶ αὐτὰ ἀτομικὸν καὶ ἰδιότυπον χαρακτῆρα. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν ἤδη τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐρεῦνης δημιουργεῖ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὰς ἐπιστήμης τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐρεῦνης δημιουργεῖ καὶ διαφορὰν μεθόδων, ἐπειδὴ θὰ ἦτο ἀνόητον νὰ θέλῃ τις νὰ ἐρευνήσῃ πράγματα διάφορα ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον. Αὕτη δὲ εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ διακρίνει πρὸ πάντων τὰς δύο κατηγορίας τῶν ἐπιστημῶν ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐνῶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀρχοῦνται εἰς τὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ταξινόμησιν τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἀποσκοποῦν αἱ πνευματικαὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν, τ. ἔ. εἰς τὴν κατανόησιν πνευματικῶν φαινομένων διὰ τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν εἰς συναφείας καὶ ἀλληλουχίας δηλωτικὰς ἀξίας καὶ νοήματος. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ Φάουστ : ἂν τὸ νόημα ἐνεργεῖ καὶ δημιουργεῖ τὰ πάντα, ἀπαντοῦν κατάφατικῶς. Διότι ὁ σκοπὸς ἡ τὸ νόημα εἶναι δι' αὐτὰς τὸ πρότερον, ἢ ἐκ

τῶν προτέρων ἀρχή, ἣτις δημιουργεῖ τὰ καθ' ἕκαστον πνευματικὰ ὄντα καὶ φαινόμενα. Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι πιστεύουν μετὰ τοῦ Nietzsche ὅτι, διὰ τὴν δημιουργηθῆναι πνευματικὴν ὄντοσιν, πνευματικὴ πραγματικότης δεόν τὴν ἐμβάλωμεν εἰς αὐτὴν νόημα. Ἐρμηνεύειν σημαίνει συλλαμβάνειν τὸ νόημα διὰ τῆς συσχετίσεως τοῦ ἐρμηνευτέου πρὸς εὐρύτερον σύμπλεγμα νοήματος δηλωτικόν, ὡς συσχετίζομεν τὴν λέξιν πρὸς τὴν γλωσσικὴν περίοδον καὶ τὰ τμήματα τῆς μηχανῆς πρὸς τὸν σκοπὸν ἢ τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποῖαν συνηρομολογήθη διὰ τὴν πραγματοποιῆναι. Διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀνάγομεν τὰ ἐν χρόνῳ φαινόμενα εἰς ἄχρονον καὶ κατὰ νόμους ἀποτελούμενον νόημα. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον συντελεῖται ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν πνευματικῶν φαινομένων εἰδος τῆς συζεύξεως ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, σύνθεσις μεταξὺ αὐτῶν, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται νέον τι, τὸ εἰς νέον παρὸν ὑψούμενον ἱστορικὸν παρελθόν, καὶ διὰ τῆς ὁποίας γεφυροῦται ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος, ὅστις χωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τὴν πρὸ ἡμῶν καὶ ἀπὸ τὴν ξένην ἀπὸ ἡμᾶς πνευματικὴν ζωὴν. Ἀλλὰ θὰ ἠδύνατό τις τὴν προβάλλει μετὰ τοῦ Goethe — «αὐτὸ πού ὀνομάζετε πνεῦμα τῶν αἰώνων, στὸ βάθος—τῶν κυρίων εἶναι τὸ πνεῦμα, πού μέσα του καθρεφτίζονται οἱ αἰῶνες». Ἐν τούτοις ἡ ἐρμηνεία δὲν συνίσταται εἰς τὴν εἰς τὰ πνευματικὰ ἀντικείμενα παρεμβολὴν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐρμηνεύοντος. Διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὁμοειδεῖας ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς ταυτότητος τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν ἀτομικὴν ὑφὴν τοῦ ἐρμηνεύοντος καὶ τὴν ὑπερατομικὴν ὑφὴν τοῦ ἐρμηνευτέου. Ἀλλὰ λέξεσι, πρόκειται περὶ κατηγοριῶν ἐξ ὑποκειμένου, διὰ τῶν ὁποίων οἰκοδομοῦμεν τὸν πνευματικὸν κόσμον, ὡς διὰ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Καντίου οἰκοδομεῖται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὁ φυσικός. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ἐρμηνεία ἀπλὴ ἀπεικόνισις ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας, ἀλλὰ διαμόρφωσις, δημιουργία καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐνέργεια. Τοῦτο μόνον εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βαθμίδος τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν ὁποῖαν εὐρίσκεται ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἐρμηνεύοντος ὑποκειμένου. «Τὸ πῶς βλέπει τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ τὸ πόσον βλέπει ἀπὸ αὐτόν, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πνευματικῆς του διαφοροποιήσεως καὶ ὀριμότητος». Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ πνευματικὴ γνῶσις εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν βαθμίδα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἵσταται τὸ ἕκαστοτε παρὸν. Ἡ πνευματικὴ δὲ αὕτη γνῶσις δημιουργεῖται διὰ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῶν ὁποίων, ὡς λέγει ὁ Spranger, φθάνει εἰς τὴν γνῶσιν ἑαυτοῦ τὸ ἐκ τῆς ἕκαστοτε ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἐξαρτώμενον πνεῦμα. Διὰ τοῦτο αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι, ἐπάγεται ὁ περιφανὴς ψυχολόγος, εἶναι τὸ σύμπτωμα, ὅπερ δεικνύει τὸ στάδιον τῆς ἐξελίξεως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵσταται τὸ πνεῦμα.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ τρόπου τούτου τῆς γνώσεως, ὅστις διέπει τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος, πρὸς τὸν τρόπον τῆς γνώσεως, ὅστις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ φυσικάς, συνάγει ὁ Sombart πορίσματα, ἅπερ συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς: Ὁ σχηματισμὸς πάσης ἐννοίας εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας γίνεται ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἕξ ὑποκειμένου. Εἰς αὐτὰς ἐπικρατεῖ ὄχι ἡ ἀφαίρεσις, ὅπως συμβαίνει τοῦτο περὶ τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἡ ἐκ τῶν προτέρων θέσις. Ἡ ἀξία, τὸ νόημα, ὃ σκοπὸς ἐμβάλλεται εἰς τὴν ἐννοίαν, δὲν συμπεραίνεται ἕξ αὐτῆς. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπαντοῦν εἰς τὰ ἐρωτήματά των δι' ὑποθέσεων, τῶν ὁποίων σκοπὸς ἢ ἐν τῇ νῶ ταξινομήσις τῶν φαινομένων. Τοῦναντίον αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι γνωρίζουν πάντοτε τὸν λόγον τοῦ φαινομένου καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται τοῦτο, διὰ τῆς ἐρμηνείας. Αὕτη εἶναι γνῶσις τῆς οὐσίας, διότι δι' αὐτῆς πληροφροοῦμεθα διατὶ φαινόμενόν τι ἔχει κατ' ἀνάγκην ὡς ἔχει καὶ διατὶ θὰ ἔχη κατ' ἀνάγκην πάντοτε οὕτω, ἐφ' ὅσον μετέχει του νοήματος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρμηνεύσαμεν αὐτό.

*
* *

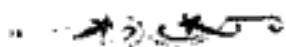
Ἡ ἐρμηνεία εἶναι τὸ κέντρον περὶ τὸ ὁποῖον περιστρέφονται αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἀλλὰ συγχρόνως ἕξ αὐτοῦ ἐκπηγάζουν αἱ πλαστικαὶ ἐνέργειαι, τὰς ὁποίας κέκτηνται αἱ ἐπιστῆμαι αὗται. Διότι, ὡς λέγει πού ὁ Spranger, ἡ μορφωτικὴ ἀξία τῆς ἱστορίας ἔγκειται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς πνευματικὰς ὄντοτητας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τῆς πολιτείας, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, τῆς οἰκονομίας. Τὴν διεΐσδυσιν ὁμοῦς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καθιστᾷ δυνατὴν ἡ ἐρμηνεία. Μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῆς ὁ κόσμος τῶν αἰώνων, τῶν ἐθνῶν, τῶν τάξεων, παύει νὰ εἶναι χάος, διότι διαγιγνώσκονται καὶ συγκροτοῦνται μορφαὶ καὶ τύποι, διὰ τῶν ὁποίων λαμβάνομεν συνείδησιν τῆς ἐσωτερικῆς ὑφῆς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἀναλύεται εἰς ἀπειρίαν μορφῶν, ὡς ἀπειροὶ εἶναι αἱ μορφαὶ τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐποπτείας τῶν μορφῶν τούτων πλουτίζεται ἐσωτερικῶς ὁ ἄνθρωπος, καθίσταται ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς ὄριμος καὶ ἀπολυτρώνεται ἀπὸ τὴν στενότητα τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως, ἥτις ῥέπει πρὸς ὀλομερῆ γνῶσιν καὶ πραγμάτων τῆς ζωῆς. Αἱ μορφαὶ τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς τὰς ὁποίας ἐρχόμεθα εἰς ἐσωτερικὴν ἐπαφήν, μορφώνουν ἡμᾶς, καὶ δὴ ὄχι ἀπλῶς τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν, ἀλλὰ τὸν ὅλον ἄνθρωπον, ὀλόκληρον τὴν ψυχὴν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν εἶναι μόνον ἡ τέχνη τοῦ ἐρμηνεύειν πνευματικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη

τῶν ἀξιῶν, ἐνισχύομεν καὶ ἐξευγενίζομεν δι' αὐτῶν τὰς ἰδίας ἡμῶν δημιουργικὰς δυνάμεις, ἀναβλέποντες πρὸς τὰς μεγάλας ἀξιολογικὰς δημιουργίας, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας. Μορφοῦνται ἡ ἀξιολογικὴ ἡμῶν συνείδησις, τὰ ἰδανικά μας καθαίρονται, οἱ κανόνες τοῦ πνευματικοῦ μας βίου διασαφηνίζονται. Ἡ περὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ πνεύματος ἐνασχόλησις βοηθεῖ ἡμᾶς ἀκόμη νὰ γνωρίσωμεν καὶ κατανοήσωμεν τὸν πολιτισμόν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῶμεν, νὰ θέλωμεν αὐτὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ συμβάλλωμεν εἰς τὴν προαγωγὴν του. Τέλος τῆς βοηθείας αὐτῆς λαμβάνομεν συνείδησιν τῶν ἰδίων ἡμῶν ὁρίων, πέρα τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δεδομένον νὰ χωρήσωμεν καὶ τὰ ὁποία ὑπενθυμίζουν εἰς ἡμᾶς ὅτι αἰώνιοι σιδηροὶ νόμοι ἀπαγορεύουν νὰ ἀναπτύξωμεν ἐντὸς ἡμῶν ὅλας τὰς δυνατότητας τοῦ πνευματικοῦ βίου. Οὕτω μανθάνομεν νὰ ἐκτιμῶμεν τὴν σημασίαν τῆς ὑπερνικήσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ καὶ νὰ φέρωμεν τὸν ἐξ αὐτῶν πόνον, διὰ τοῦ ὁποίου γινόμεθα ὄρμιοι.

* * *

Αἱ ἐπιστῆμαι τοῦ πνεύματος ἀποτελοῦν ἐνιαῖον ὄργανικόν ὄλον, ὅχι μόνον διότι ἔχουν κοινὴν πρὸς ἀλλήλας τὴν μέθοδον, ἀλλὰ καὶ διότι ἔχουν κοινὸν τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐρεῦνης, τ. ἔ. τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ὅπερ διακλαδοῦται μὲν εἰς ποικίλας μορφὰς καὶ ποιότητας, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον αἶτημα πρὸς σύλληψιν τῆς φύσεως αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ ὄλου ἐρμηνεία τῶν ἐπὶ μέρους ἐκφράσεών του. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ ὅτι πνευματικὰ ἰδρύματα, ὅπου αἱ λεπτομέρειαι εἶναι τὸ πᾶν καὶ ὅπου τὴν πολυμαθεῖαν δὲν καθαγιάζει «τὸ ἔλαιον τοῦ φιλοσοφικοῦ χρίσματος», εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, χρήσιμα εἰς τὰς καθ' ἡμέραν ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἀλλ' οὐχὶ ἐστίαὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἔθνους. Μόνον ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐπιστημῶν δι' ἀλλήλων καὶ μόνον ἡ διαπότισις αὐτῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ὀδηγοῦν εἰς τὴν γνῶσιν ὄλου τοῦ βάθους τῆς ὑπάρξεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐξαίρεται ὁ ἄνθρωπος ὑπεράνω τῆς φυσικῆς πραγματικότητος καὶ μανθάνει νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ σέβεται ὅλα ἐκεῖνα τὰ βασικά θέματα, τὰ ὁποία ἀποτελοῦν τὴν μυστικὴν ὄσον καὶ μεγαλειώδη μελωδίαν τῆς ζωῆς. Αἰώνιον ὑπόδειγμα τῆς τοιαύτης ὀλότητος πρόκεινται οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱεράρχαι, οἵτινες συνήνουν ἐν αὐτοῖς εἰς ἓν ἁρμονικόν ὄλον τὴν ἔσω καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐμβαθύνσεως. Πρὸς τὴν τοιαύτην ὄργανικὴν ὀλομέρειαν προσκαλεῖ ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη τῶν χρόνων μας. Καὶ τὴν ἰδικήν μας νεο-

λαίαν κατατρώχει ἢ δίψα πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον, πρὸς γνῶσιν τῶν μορφῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅφείλομεν νὰ καλλιεργήσωμεν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῆς τὴν αἴσθησιν πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν πνευματικῶν τούτων μορφῶν καὶ πρὸς τὰς μορφωτικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀκτινοβολοῦν ἀπὸ τὸ ὄρθως ἐρμηνευόμενον παρελθόν. Τότε μόνον θὰ κατανοήσῃ καὶ τὴν μονομέρειαν τῶν θεωριῶν, αἵτινες πᾶν πνευματικὸν πειρῶνται νὰ ἐξηγήσουν ἐξ ὑλικῶν παραγόντων, καὶ θὰ ὁμολογήσῃ μετὰ τοῦ Goethe ὅτι: «ὁ ἄνθρωπος, ὅσον καὶ ἂν σύρῃ αὐτὸν πρὸς τὰ κάτω ἢ γῆ, ὑψώνει μολαταῦτα νοσταλγικὰ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανόν, διότι αἰσθάνεται βαθειὰ καὶ καθαρὰ μέσα του ὅτι εἶναι πολίτης τοῦ κόσμου ἐκείνου τοῦ πνεύματος, τὴν εἰς τὸν ὁποῖον πίστιν δὲν ἠμποροῦμεν οὔτε νὰ ἐγκαταλείψωμεν οὔτε νὰ ἀρνηθῶμεν». Πρὸς τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ ἐκβληθῇ ἀπὸ τὸ ἱερὸν τῆς ἐπιστήμης τὸ πνεῦμα τῆς ὠφελιμαρχίας καὶ τῆς ὑλιστικῆς σκοπιμότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ βεβήλωσιν τοῦ τεμένους, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' ἐντολὴν τοῦ πνεύματος φρουροῦν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας τὸ ἱερὸν Γράαλ, μακρὰν τῶν μικρῶν φροντίδων τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου, τὰ τάγματα τῶν ἐκλεκτῶν, οὐ μόνον διὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θεωρίας.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

E. Spranger: Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule, β' έκδ. 1925.

Τοῦ αὐτοῦ: Lebensformen, ς' έκδ. 1927.

Τοῦ αὐτοῦ: Zur Theorie des Verstehens und zur geisteswissenschaftlichen Psychologie. Festschrift für Volkelt, 1918.

H. Rickert: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, γ'. δ'. έκδ. 1921.

Τοῦ αὐτοῦ: Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, ς'-ζ' έκδ. 1926.

W. Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften, Ges. Werke, τόμ. Α' 1933.

W. Sombart: Die drei Nationalökonomien, 1930.

H. Freyer: Theorie des objectiven Geistes, β' έκδ. 1928.

E. Rothacker: Einleitung in die Geisteswissenschaften, β' έκδ. 1930.

Th. Litt: Individuum und Gemeinschaft, β' έκδ. 1924.

Fr. Schmidt: Die Theorie der Geisteswissenschaften, 1931.

R. Kroner: Die Selbstverwirklichung des Geistes, 1928.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Τύποις Στεφάνου Ν. Ταρουσοπούλου

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006